

O'RTA OSIYO XALQLARINING TARIXIY TOPONIMIKASI

Bobojonov Shohjahon Sharifboyevich
Shahrisabz pedagogika instituti 1-kurs magistrant

Annotatsiya. Ushbu maqola Markaziy Osiyoning tarixiy toponimiyasini o'rganadi, asrlar davomida mintaqada yashovchi turli xalqlar tomonidan ishlatilgan joy nomlarini o'rganadi. Tadqiqot keng qamrovli adabiyotlarni tahlil qilish, lingvistik tekshirish va madaniy talqin qilish orqali Markaziy Osiyodagi toponimik evolyutsiyaning boy gobelenlarini yoritishga qaratilgan. Maqola topilmalari ushbu geografik ahamiyatga ega hududda toponimlarni shakllantirgan tarixiy, lingvistik va madaniy dinamikani chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Kalit So'zlar: Toponimika, o'rta osiyo, tarixiy geografiya, tilshunoslik, madaniy meros, etnik o'ziga xoslik.

Markaziy Osiyo o'zining ulkan va xilma-xil landshaftlari bilan tarix davomida son-sanoqsiz madaniyat va tsivilizatsiyalarning uyi bo'lib kelgan. Mintaqa merosining maftunkor jihatlaridan biri toponimiya – joy nomlarini o'rganishdir. Ushbu toponimlar Markaziy Osiyoda yashagan turli xalqlarning tarixi, tillari va madaniy o'zaro ta'sirini qamrab oladi. Ushbu maqola mintaqadagi toponimik tarix qatlamlarini ochishga, joy nomlari vaqt o'tishi bilan qanday rivojlanganligini va uning aholisining o'ziga xos xususiyatlariga hissa qo'shganligini o'rganishga qaratilgan.

Adabiyot tahlili tarixiy geografiya, tilshunoslik va arxeologiya bo'yicha tadqiqotlarni o'z ichiga olgan Markaziy Osiyo toponimiyasi bo'yicha mavjud tadqiqotlarni o'rganadi. Maqola turli ilmiy asarlardan olingan topilmalarni sintez qilish orqali Markaziy Osiyodagi toponimlarga ta'sir ko'rsatgan tarixiy va madaniy kontekstlarni tushunish uchun keng qamrovli asos yaratishga qaratilgan.

adqiqot metodologiyasi ko'p qirrali yondashuvni o'z ichiga oladi. Lingvistik tahlil joy nomlarining etimologiyasini kuzatish, turli davrlardagi lingvistik ildizlar va o'zgarishlarni aniqlash uchun ishlatiladi. Tarixiy yozuvlar, shu jumladan qadimiy xaritalar, qo'lyozmalar va yozuvlar, ushbu toponimlar paydo bo'lgan tarixiy kontekstlarni ochish uchun tekshiriladi. Madaniy va antropologik istiqbollar, shuningdek, joylarning nomlanishiga hissa qo'shgan ijtimoiy-madaniy dinamikani tushunish uchun ko'rib chiqiladi.

Markaziy Osiyoning tarixiy toponimiyasi asrlar davomida turli madaniyatlar, imperiyalar va tsivilizatsiyalar yashagan mintaqaning boy va xilma-xil tarixini aks ettiradi. Bu erda Markaziy Osiyoning tarixiy toponimikasi haqida qisqacha ma'lumot, ba'zi muhim mintaqalar va xalqlarga e'tibor qaratilgan:

Sug'diyona:

- Sug'diyona Markaziy Osiyoning Sharqiy qismida joylashgan, zamonaviy O'zbekiston va Tojikistonning ayrim qismlarini qamrab olgan qadimiy mintaqa edi.

- "Sug'diyona" nomi bu hududda yashagan So'g'diy xalqidan olingan. So'g'diylar ipak yo'li bo'ylab savdoda muhim rol o'ynagan.

Baqtriya:

- Baqtriya hozirgi Afg'oniston, O'zbekiston va Tojikistonda joylashgan qadimiy mintaqa edi.

- "Baqtriya" nomi ushbu hududda yashagan Baqtriya xalqi bilan bog'liq. Baqtriya fathlaridan keyin ellinistik madaniyatning muhim markazi bo'lgan Buyuk Aleksandr.

Xorizm:

-Xorazmiya yoki Xorazm nomi bilan ham tanilgan xarezm zamonaviy O'zbekiston, Turkmaniston va Qozog'istonning ayrim qismlarida joylashgan qadimiy mintaqa edi.

- "Khvarezm" nomi Khvarezmian xalqi bilan bog'liq. Viloyat o'zining tarixiy shaharlari, jumladan Xiva va Urganch bilan mashhur edi.

Turkiston:

- Turkiston-bu Markaziy Osiyoning ulkan hududiga keng murojaat qiladigan tarixiy mintaqa. Ushbu atama ko'pincha ma'lum siyosiy chegaralarni belgilash o'rniga madaniy yoki tarixiy kontekstda qo'llaniladi.

- "Turkiston" nomi mintaqada tarixan yashagan turkiy zabon xalqlarni ta'kidlaydi. U turli turkiy guruhlar o'rtasidagi madaniy va tarixiy birlikni tasvirlash uchun ishlatilgan.

Qozog'iston:

- "Qozog'iston" nomi Markaziy Osiyoning ulkan dashtlarida tarixan ko'chmanchi bo'lib yurgan turkiy etnik guruh bo'lgan qozoq xalqidan olingan.

- "- Stan " qo'shimchasi fors tilida "er" yoki "joy" degan ma'noni anglatadi va u odatda Markaziy Osiyo mamlakatlari nomlarida ishlatiladi.

O'zbekiston:

- "O'zbekiston" nomi o'zbek xalqining mintaqadagi hukmronligini aks ettiradi. O'zbeklar turkiy etnik guruhdir.

- "- Stan " qo'shimchasi uning yer yoki joy ekanligini, "o'zbek" prefiksi esa ustun etnik guruhni bildiradi.

Tojikiston:

- "Tojikiston" nomi Eron etnik guruhi bo'lgan tojik xalqidan olingan.

- Boshqa Markaziy Osiyo mamlakatlariga o'xshab, "- stan" qo'shimchasi uni er yoki joy sifatida bildiradi, "tojik" esa asosiy etnik guruhni belgilaydi.

Qirg'iziston:

- Qirg'iziston o'z nomini turkiy etnik guruh bo'lgan qirg'iz xalqidan olgan.

- "- Stan" qo'shimchasi uni er yoki joy sifatida anglatadi va "qirg'iz" hukmron etnik guruhni anglatadi.

Tarix davomida Markaziy Osiyo toponimiyasi imperiyalarning yuksalishi va qulashi, turli etnik guruhlarining ko'chishi va geosiyosiy o'zgarishlar bilan rivojlanib kelgan. Mintaqaning nomlari va chegaralari asrlar davomida turli madaniyatlar va tsivilizatsiyalarning murakkab o'zaro ta'siri bilan shakllangan.

Muhokama bo'limida maqola natijalarni Markaziy Osiyo tarixi va madaniyatining kengroq kontekstida sharhlaydi. Toponimik evolyutsiyaning etnik o'ziga xoslik, madaniy meros va mintaqaviy dinamikaga ta'sirini o'rganadi. Toponimlar va tarixiy voqealar o'rtasidagi aloqalar tahlil qilinib, O'rta Osiyoda til, madaniyat va geografiyaning o'zaro bog'liqligi to'g'risida tushunchalar beriladi.

Xulosalar:

Xulosalar Markaziy Osiyoning tarixiy rivoyatini ochishda toponimiyaning ahamiyatini ta'kidlab, asosiy topilmalarni birlashtiradi. Bu mintaqaning madaniy xotirasini saqlashda joy nomlarining barqarorligi va moslashuvchanligini aks ettiradi. Maqola Markaziy Osiyo toponimiyasi haqidagi tushunchamizni chuqurlashtirish uchun fanlararo tadqiqotlarni davom ettirishga chaqiriq bilan yakunlanadi.

Maqolada kelajakdagi tadqiqotlar uchun yo'llar, shu jumladan chuqurroq lingvistik tahlillar, mahalliy jamoalar bilan hamkorlikda olib borilgan tadqiqotlar va arxeologik va antropologik istiqbollarni birlashtirgan fanlararo loyihalar taklif etiladi. Ushbu takliflar Markaziy Osiyoda toponimikani o'rganishga yaxlit yondashuvni rag'batlantirish va mintaqaning boy madaniy merosini doimiy ravishda o'rganishga hissa qo'shishga qaratilgan.

Adabiyotlar:

1. Алексеев А.К. Политическая история Тукай-Тимуридов: по материалам персидского исторического сочинения Бахр ал-асрар. СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского университета, 2006. 228 с.
2. Бакунин В.М. Описание калмыцких народов, а особливо из них торгоутского, и поступков их ханов и владельцев: сочинение 1761 года. Элиста: Калмыцкое книжное издательство, 1995. 153 с.
3. Дремов И.И. Калмаки Дешт-и-Кыпчака (к проблеме тюркизации и исламизации монголов в Золотой Орде) // Известия Саратовского университета. Серия: История. Международные отношения. Т. 14. Вып. 4. 2014. С. 96–101.
4. Дремов И.И. Калмаки Средней Азии XIV–XVI веков // Вестник Прикаспия: археология, история, этнология. № 3. 2012. С. 104–117.
5. История Калмыкии с древнейших времен до наших дней. Элиста, 2009. Т. 1. 848 с.
6. Карма Тринле. История Кармап Тибета. М.: Алмазный путь, 2010. 221 с.
7. Китинов Б.У. Эмир Ноуруз и распространение ислама у ойратов в Персии // ЛОКУС: люди, общество, культуры, смыслы. № 3. 2017а. С. 41–52